

Druhá část knihy obsahuje také jediné dvě kvalitativní kapitoly knihy, které se zaměřují na roli partnerství, a to v příbězích mladých českých pracovních migrantů ve Velké Británii autorky Aleny Pařízkové, a kapitolu Jaroslavy Hasmanové Marhánkové věnovanou zcela opomíjenému a tabuizovanému tématu partnerského a intimního života ovdovělých žen, která svou kvalitou, teoretickým rámováním, poutavostí výkladu i citlivostí interpretační práce jednoznačně představuje zlatý hřeb knihy. Její kapitola přináší překvapivý pohled na starší ženy, které své názory na rodičovství a partnerství zásadním způsobem proměňují v souvislosti se svými životními zkušenostmi. Jen málokdo by přitom očekával, že právě vdovy patří k průkopnicím nejvíce individualizovaných životních forem, jako je soužití „spolu, i když zvlášť“ (*living apart together*) apod. Kvalitativní analýza názorně ukazuje, jak se tyto ženy stávají kritické vůči klasické podobě genderové smlouvy, vůči manželství a často i kohabitaci, a jak začínají s přibývajícím věkem preferovat vztahy s odděleným bydlením. V souvislosti s touto kapitolou čtenáře napadne, že je velká škoda, že v knize není více takových kapitol, které by takovým způsobem pracovaly s kvalitativními daty.

Knihy přináší řadu zajímavých a společensky závažných zjištění. Obávám se však, že pro čtenáře z řad laické veřejnosti, případně pro ty, kteří nejsou zběhlí v pokročilých kvantitativních metodách, může být určitou bariérou její nepříliš velká čtenářská vstřícnost a celkově silně deskriptivní charakter. Druhým momentem, který knize podle mého názoru ubírá na čtenářské vřidnosti, je také skutečnost, že patrně kvůli množství probíraných témat a velikosti autorského týmu se autorům a autorkám úplně nepodařilo udržet jednotného ducha monografie. Spíše než jako vnitřně provázaná monografie, kterou spojují a zároveň i uvozují určitá společná východiska či teoretický rámec a kde jsou kapitoly do určité míry provázány nebo na sebe navazují, tak kniha místy působí spíše jako soubor na sobě nezávislých studií. Kniha nicméně přináší řadu analýz a dat, které v českém kontextu dosud nebyly publikovány a na které bude jistě možné dobře navazovat.

Poznámky

1 Recenze vznikla v rámci projektu MŠMT ČR č. LE12003.

VŠECHNO, CO JSTE CHTĚLI VĚDĚT O FEMINISMU... /

KATEŘINA MACHOVCOVÁ

HOOKS, BELL. 2013. *FEMINISMUS DO VRECKA. O ZANIETENÝCH POLITIKÁCH*. BRATISLAVA: ASPEKT.

Chcete se dozvědět základní informace o tom, čím se feminismus vlastně zabývá? Jak se feminismus staví k některým kontroverzním tématům? Chcete se dozvědět, jak feminismus reaguje na některé výhrady? Jak se feministické hnutí myšlenkově vyvíjelo a proměňovalo? Odpovědi na tyto otázky s největší pravděpodobností naleznete v útlé knížečce au-

torky bell hooks. Publikace *Feminism is for everybody: Passionate Politics* (2000) vyšla v roce 2013 ve slovenském překladu Jany Juráňové, známé feministky ze sdružení Aspekt, pod názvem *Feminizmus do vrecka: o zanietených politikách*.

bell hooks, vlastním jménem Gloria Jean Watkins, je ikonou současného feministického hnutí, která je zná-

(nebo kulturní a institucionální) změny se zde řešilo z hlediska managementu organizací, jejich vedení, budování pracovní kultury, která nebude vytvářet překážky pro profesní uplatnění žen, a z hlediska integrace genderové dimenze do obsahu výzkumu a inovací. Konference se konala pod patronací litevské prezidentky a svůj pozdrav na konferenci poslala i komisařka Maire Geoghegan-Quinn. Plenární diskuse se první den věnovala redefinici problémů a rozšíření odpovědností tak, aby ve výzkumných organizacích a na vysokých školách bylo možné nastartovat strukturální změny.

Profesorka Isabelle Vernos, členka Vědecké rady Evropské výzkumné rady (ERC) a předsedkyně pracovní skupiny Gender Balance, ve svém vystoupení uvedla, že hlavní překážky profesního uplatnění vědkyň leží v kulturní rovině genderových stereotypů, v obtížích s kombinací profesního a rodinného života a v nedostatku vzorů. ERC se otázce genderové rovnosti v současné době intenzivně věnuje. Monitoring dat ukazuje, že hlavním problémem je nízká účast žen v soutěžích ERC a jejich nižší úspěšnost. Proto se v posledním období ERC zaměřila na otázku, zda mohou v hodnocení projektů a ve formulářích žádosti o projekt existovat genderové předsudky. Zkoumali tedy, jaký typ informací ERC ve formulářích vyžaduje. Ukázalo se, že kolonka, kde vědci a vědkyně měli popsat své největší úspěchy, je problematická. Ženy totiž mají zábrany samy sebe vychvalovat. Srovnání toho, co ženy skutečně dokázaly, s tím, jak své výsledky vykreslily, ukázalo, že ženy své úspěchy prostě nestavějí tolik na odiv. ERC proto tuto kolonku zrušila. Pokud totiž žijeme v kultuře, kdy nejen že se od žen neočekává, že by se měly vychloubat, ale jsou za takové chování i společensky sankcionovány, pak nelze předpokládat, že tato kulturní determinanta najednou zmizí, když vědkyně žádají o granty. Taková kolonka dává mužům nezaslouženou výhodu, která plyne pouze z genderové organizace společnosti a rozdílných očekávání, která máme na chování žen a mužů.

má především tím, že cíleně poukazuje na propojení mezi genderem, rasou a kapitalistickým systémem v dnešní společnosti. A uvedená knížka je vlastně především sumářem jejího vlastního filosofického přístupu formulovaného po desetiletí od vydání její první klíčové práce *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism* v roce 1980, který reprezentuje jeden z nejvýznamnějších feministických proudů. Sama autorka se v publikaci i poměrně často vymezuje vůči různým myšlenkovým směrům, které společně tvoří různorodý a rozmanitý feministický přístup, a objasňuje svou konkrétní pozici.

Kniha je přehledně členěna do devatenácti kapitol, kdy každá z nich se uceleně vyjadřuje k jednomu konkrétnímu tématu. Není tedy v zásadě nutné číst knihu celou, stačí nalistovat kapitolkou, která vás právě zajímá. Autorka se dotýká témat velmi osobních, ať už začátků feministického sebeuvědomování, tělesnosti a krásy, vztahů a sexuality, ale i témat, jako je práce, gender a rasa, násilí, mužnost či spiritualita.

Jednou z klíčových myšlenek celé knihy, na kterou bell hooks opakovaně upozorňuje, je porozumění tomu, že ženy nejsou v patriarchální společnosti „nevinné“. Nerozehrává zde bitvu ženy versus muži, ale snaží se důkladně poukázat na důsledky sexistického myšlení, kterého se dopouštějí ženy stejně tak jako muži. Například v kapitolách věnovaných násilí možná až překvapivě mnoho prostoru věnuje problému násilí žen vůči dětem. Upozorňuje na to, že ačkoliv v počátcích feministických kampaní proti násilí v rodině se pozornost soustředila zejména na násilí mužů vůči ženám, již záhy byly zjištěny důkazy pro existenci násilí i ve vztazích jednopohlavních i důkazy o tom, že oběťmi násilí, a to ze strany mužů i žen, se často stávají děti. „Patriarchálně násilie v domácím prostředí je založené na přesvědčení, že jednotlivec s větší mocou může ovládat ostatních prostřednictvím různých forem nátlaku“ (s. 91).

Dalším žhavým tématem, kterému se bell hooks věnuje, je i právo na interrupci a vyjasnění postoje, který pova-

žuje za feministický. Podle jejího názoru každá žena může zároveň sdělit, že by interrupci nikdy nevyužila, a přitom jednoznačně veřejně obhajovat právo žen na možnost volby. Takový postoj zahrnuje možnost volby, stejně jako určité osobní etické stanovisko. Nelze být feministkou a upírat právo volby jiným, a to ani volby, kterou třeba já sama nikdy nehodlám využít. I tento postoj ukazuje na empatické kořeny feministického hnutí a snahu chápat, že ostatní lidé mohou zcela právoplatně využít jiné možnosti než já sama, a nejsou proto horší, či dokonce odsouzeníhodní.

A jak se bell hooks dívá na vztahy žen a mužů? Připouští, že zejména v počátcích do hnutí za práva žen přicházely ženy rozhořčené z toho, jaké vztahy zažívaly. Setkávaly se s muži, kteří byli násilní, krutí, nevěrní, a s touto zkušeností se začaly angažovat za sociální spravedlnost. Postupně se však rozvinulo jasné vědomí toho, že problém není v mužích, ale v patriarchálním nastavení společnosti založené na sexismu a nadvládě. A jak jsem se již zmínila o něco dříve, ochránkyněmi patriarchátu jsou velmi často samy ženy. Současný feminismus oceňuje vztahy žen a mužů založené na společné péči, citových či ekonomických vazbách. Tvrdění, že feminismus šíří nenávist vůči mužům, je proto pouze laciným způsobem, jak se vyvléci z diskuse o negativních dopadech patriarchátu a potřebných společenských změnách.

Klíčovým přínosem práce autorky, jako je bell hooks, je snaha představit tzv. intersekcionální přístup, tedy snahu uchopit a porozumět spolupůsobení charakteristik, jako je gender, rasa, věk, sexuální orientace či zdravotní stav. Ani ženy ani muže nemůžeme chápat jako homogenní skupinu se stejnými zkušenostmi, potřebami a životními plány.

To nejlépe ukázaly právě ty feministky, které pocházely z dříve opomíjených skupin, černošské, hispánské či lesbické, transsexuální a jiné. Požadují, aby feministické hnutí bylo realistické v tom, že zhodnotí i jiné aspekty než pouze genderové. A v první řadě požadují, aby feministické hnutí bylo také hnutím antirasistickým.

Profesor Gustav Amberg, viceprezident Královského technologického institutu ve Švédsku, hovořil o tom, že odpovědnost za prosazování genderové rovnosti mají univerzity, a že je tedy nutné, aby se vedení univerzit k této odpovědnosti přihlásilo. Jako účinný nástroj pro dosažení změny vidí úpravy kariérního systému, zavedení mentoringu a hlavní roli připisuje nejvyššímu vedení. To musí „mluvit o genderové rovnosti a věřit v ni“. Potřebná jsou ale i formální a neformální pravidla a v neposlední řadě je nutné využívat zjištění genderového výzkumu a znalostí.

Michele Garfinkel z Evropské organizace molekulární biologie (European Molecular Biology Organization, EMBO) představila program *Ženy ve vědě*, který EMBO již delší dobu realizuje. Mezi hlavními problémy uvedla nízké procento uchazeček o granty a péči o rodinu, zejména v případech, kde oba partneři pracují ve vědě. V souvislosti se snahami o genderovou proměnu kultury a institucí vědy hovořila o „ergonomické změně“ s odkazem na ergonomii sezení: tu je možné řešit tak, že máme špatnou židli a naučíme lidi, jak na této židli sedět tak, aby to přežili, nebo vytvořit novou židli, která bude lépe vyhovovat. Co se týká genderové rovnosti, jsme nyní v situaci, kdy se snažíme spíše učit (zejména ženy) sedět na špatně navržené židli. Jak v této souvislosti Garfinkel uvedla: „Vědci jsou vědeckí ve vztahu ke všemu jinému než k vědě.“ Vědecké argumenty, které přináší genderový výzkum, odmítají poslouchat. Proto je možné, že i když existuje spousta poznatků o tom, jak by měla taková správná „genderová židle“ být navržena, lidé na odpovědných místech je často tvrději odmítají. V závěrečné diskusi pak Michele Garfinkel ještě na adresu hodnocení vědy, které se linulo jako červená nit celou konferencí, uvedla: „Stávající systém hodnocení ve skutečnosti nemůže fungovat téměř pro nikoho.“

Doporučení z konference, která jsou předložena všem klíčovým hráčům i litevskému předsednictví, naleznete na webových stránkách <http://www.sapgeric.eu2013.vu.lt/recommendations/>.

Průběžně se při čtení seznamujeme s tím, jak se feministické hnutí vyvíjelo. Dozvídáme se například o tom, že v boji za volební právo se spojily bílé ženy s bílými muži raději, než aby dopustily situaci, že volební právo získají nově černí muži, ale ženy žádné. Připomeneme si lpění bílých feministek na tom, aby rod byl klíčovou charakteristikou, a odmítání zapojení rasových a etnických témat. Jejich zahrnutí však rozhodně nevedlo k oslabení feministických politik: „A napokon se nám podarilo dosiahnuť, že v hnutí sa záujmy privilegovaných žien, najmä bielych žien, nekládli nad záujmy všetkých ostatných. Ponúkli sme víziu sesterstva, v rámci ktorej sa dalo rozprávať o všetkom, čo sme žili.“ (s. 87–88)

Určitým omezením knihy, kterým se ale i bell hooks opakovaně sama zabývá, je skutečnost, že feministická kritika často dobře analyzuje problémy, ale to je pouze první krok při hledání praktických řešení. V řadě oblastí již existuje

množství feminismem inspirovaných praktik, leckde je však třeba stále hledat a zkoušet. V žádném případě není možné nabídnout nějaké zaručené jednoduché návody.

Dalším omezujícím aspektem je fakt, že se autorka opírá o svou znalost tématu, ale velmi málo předkládá jasnou evidenci uvedených problémů, tím myslím odkazy na dostupné výzkumy či práci dalších odborníků a odbornic. V tomto ohledu některé stati nemusejí vyznít zcela přesvědčivě, zejména pro někoho, kdo třeba zpochybňuje kredit feministického přístupu.

Na druhou stranu by tak samozřejmě vznikla úplně jiná publikace. Kouzlo „zaujatých politik“ spočívá v tom, že je to kniha čtivá, dobře srozumitelná a na nočním stolku ji může mít snad kdokoli. Feministy a feministkami se nerodíme, stáváme se jimi. K tomu může přispět i tato myšlenkově inspirativní kniha.

ŽENY BEZ DOMOVA: IDENTITA, STRATEGIE A BEZPEČNÝ PROSTOR / RAD HETMÁNKOVÁ

Ženské bezdomovectví, jeho specifika a podoby, stejně tak jako zkušenosti žen, které se ocitly bez přístřeší, nejsou v českém prostředí dosud známy. V kontextu feminizace chudoby, jejímž drastickým produktem může být právě propad do situace bez přístřeší, je taková absence vědomosti podivuhodná. Organizace *Jako doma*, která se v ČR zabývá genderovými aspekty bezdomovectví, proto ve svém výzkumu *Zpátky ze dna: zaostřeno na ženy* pootevřela dveře tohoto fenoménu.

Ženy bez domova se staly ohniskem zájmu *Jako doma* již při vzniku sdružení v roce 2012, kdy zakladatelky organizace reagovaly na absenci genderově specifických sociálních politik a služeb zaměřených na ženy ohrožené chudobou,

sociálním vyloučením a bezdomovectvím. Feminizace chudoby je i v českém prostředí nezpochybnitelná (např. podle Statistického úřadu se zhruba 50 % žen ocitne po rozvodu v pásmu osob ohrožených chudobou). Tato skutečnost se kupodivu příliš neodráží ve statistikách, které se věnují bezdomovectví. Průběžné sčítání lidí bez domova vykazuje konstantně nižší podíl žen. Zároveň je třeba dodat, že množství žen bez domova v posledních letech dramaticky roste. Organizace Naděje například uvádí, že přestože v 90. letech jejich služeb nevyužila jediná žena, v roce 2009 již tvořily 17 % uživatelů a uživatelek služeb. Tuto skutečnost lze přisuzovat jak reálné rostoucím počtům žen bez domova (podobně jako například ve Francii, která od

Všechna výše uvedená témata byla z různých perspektiv a v různých kontextech probírána v jednotlivých sekcích. Jedna z nich se věnovala modernizaci řízení výzkumu s cílem podpořit rovnost žen a mužů v oblasti výzkumu. Sekci předsedala profesorka Gerd Bjørhovde z norského Národního výboru pro genderovou vyváženost ve výzkumu. První řečnicí byla profesorka Rossella Palomba z italské Národní výzkumné rady. Ve svém příspěvku s názvem „Principy a praxe managementu genderové rovnosti ve vědě“ zdůraznila, že je třeba věnovat pozornost kulturním aspektům organizace výzkumu. Na příkladu Itálie ilustrovala stávající nerovnosti, které se odrážejí i v tom, že při současné „rychlosti“ jmenování žen by parity v zastoupení žen a mužů na profesorské úrovni bylo dosaženo v roce 2138 a na Univerzitě La Sapienza v Římě v roce 2497! Proto nemůže být pro nápravu situace dostačující přijmout zákony a zavést struktury pro genderovou rovnost. Věda sebe samu pojímá jako kulturu meritokracie, přičemž zdůrazňuje neutralitu a kvalitu. Ale může v současné kultuře existovat rovnost vedle excelence?, ptala se profesorka Palomba. Kulturní změna je podle jejího názoru založena na „supervedení“, transparentnosti a odstranění neprůhlednosti v procesech jmenování do funkcí. Argumentovala také, že genderová rovnost musí být součástí základní vize institucí. V závěru profesorka Palomba zdůraznila nutnost používat genderové poznatky a znalosti, které jsou v současné době nevyužívané, podhodnocované a podceňované.

Jako druhý vystoupil profesor Thomas Brage z Univerzity ve švédském Lundu, který představil genderový certifikační systém zavedený na univerzitě v příspěvku s názvem „Genderová certifikace ve fyzice v Lundu – cesta ke změně?“ Profesor Brage argumentoval, že v případě, že instituce zavede politiku na podporu genderové rovnosti, která ale není dále podporována, může se celkem jednoduše „vypařit“. Na rozdíl od častého předpokladu zkušenosti na Univerzitě v Lundu ukazují, že při prosazování genderové rovnosti nejde